

Sofia Kotilainen

Hevosmiesten Hippos: verkostojen merkitys hevoskasvatuksessa ja -urheilussa 1900-luvun alun Keski-Suomessa

Vuoden 2018 aikana tehtiin ratkaisevia päätöksiä Jyväskylän Hippoksen liikuntatilojen tulevasta rakentamisesta ja uudistamisesta niin, että alue voisi jatkossa palvella entistä paremmin paikallisia urheiluseuroja, liikuntatieteellistä tutkimusta ja liikunnan harrastajia. Kaavailuissa siinsivät muun muassa suunnitelmat jääkiekon tulevien MM-kilpailujen pelaamisesta mahdollisesti osin Jyväskylässä.¹ Hippoksen alue sai alkunsa antiikin aikoihin viittaavan nimensä siitä, että sinne rakennettiin kaupungin ravirata vuosina 1912–1913, kun Keski-Suomen Hippos vuokrasi Jyväskylän kaupungilta tätä tarkoitusta varten Köyhälammen ranta-alueen. Edellisvuosisadan lopulla alue oli ollut vielä laitakaupunkia, missä sijaitsi heinäpeltoja ja laidunmaata.² 1900-luvun alkuvuosikymmeninä Hippos muodostui hevosmiesten pelikentäksi ja areenaksi, jolla hevoskasvattajat ja hevosurheilun harrastajat tapasivat toisiaan, verkostoituivat ja edistivät maakunnan hevosjalostustyötä.

Tässä artikkelissa tarkastelen keskisuomalaista hevosurheiluharrastusta mikrohistoriallisesta näkökulmasta³ erään pohjoisessa Keski-Suo-

messa syntyneen talonisännän, Heikki Holmin toiminnan ja hänen lähiverkostojaan kautta. Yksityiskohtainen yhteen henkilöön keskittyvä verkostojen tarkastelu voi tuoda samalla esille uusia piirteitä koko hänen edustamastaan ryhmästä, tässä tapauksessa maaseudun hevosurheilun ja -jalostuksen harrastajista. Hän ei varmastikaan ollut aikansa merkittävimpiä hevoskasvattajia, mutta koska hänen nimensä esiintyy toistuvasti paikallisten hevoskilpailujen ja toisaalta maakunnan hevosnäyttelyiden osanottajana esimerkiksi sanomalehtien palstoilla ja *Suomen Urheilulehdessä*, ja hän omisti muutamia kantakirjahevosia, halusin tarkastella lähemmin, miten paljon hänen harrastuksestaan ja verkostoistaan voisi löytää tietoa kokoamalla yhteen erilaisia sirpaleisia tiedonmurusia, kun mitään hänen omaäänistä muistelmatekstiään tai muuta haastattelutietoa hänen harrastuksestaan ei ole säilynyt. Muistitiedon mukaan hän oli melkoisen hiljainen mies, eikä perimätieto kerrokaan tarkempia perusteita sille, miksi Heikistä aikoinaan tuli hevoskasvattaja. Sen sijaan Heikistä on säilynyt muutamia valokuvia pääasiassa 1930-luvulta, ja niissä hän esiintyy useimmiten hevosta pidellen joko kotitilansa pelloilla tai päärakennuksen edustalla. Jotakin hevosten merkityksestä kertonee sekin, että hänen kotinsa Kankaan talon ruokakellon katoksen päällä sijainneen tuulivierin kuva-aiheena oli – kuinkapa muutenkaan – juokseva hevonen⁴.

Tutkin tässä artikkelissa esimerkinomaisesti kivijärveläisen hevoskasvattaja Heikki Holmin kilpa-ajoharrastusta erityisesti sosiaalisten verkostojen osalta. Pohdin, millaisia harrastuksen näkökulmasta merkittäviä paikallisia tai maakunnallisia verkostoja hänelle muodostui ja miten ne vaikuttivat hevosharrastukseen. Tarkastelen hevosmiesten verkostojen muodostumista sosiaalisten verkostojen analyysin kautta. Tällaisia mahdollisia verkostojen muodostumiseen vaikuttaneita tekijöitä olivat esimerkiksi ammatti tai se yhteiskuntaryhmä, johon henkilö kuului; taloudellinen asema, sukulaisuus, sukupuoli, luottamustoimet ja harrastukset. Verkostot voivat olla esimerkiksi joko keskenään tasa-arvoisten henkilöiden välisiä tai suhteita, joissa osa verkostojen jäsenistä on muita korkeammassa yhteiskunnallisessa asemassa. Verkostoissa jotkut saattavat muodostua ikään kuin avainhenkilöiksi, verkostojen ”solmukohdiksi”, jotka ovat tekemisissä useampien verkoston jäsenten kanssa kuin toiset. Verkostoissa on voimakkaampia ja heikompia henkilöiden

välisiä suhteita, ja yhteydet voivat olla erilaisia esimerkiksi naapureihin kuin etäämpänä eläviin henkilöihin.⁵

Tutkimuksen tärkeimpänä lähteenä ovat Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton arkistoon sisältyvät alueen hevosten kantakirjaluettelot. Ne sisältävät tietoa muun muassa hevosten syntymäajoista ja sukupuusta, ulkonäöstä, palkinnoista ja omistajista.⁶ Olen käyttänyt tutkimuksessa lähteenä näistä aikoinaan kirjoina julkaistuista kantakirjaluetteloista pääosin nimenomaan arkistokokoelmaan kuuluvia kappaleita, koska niissä on (todennäköisesti konsulentti Uno Jaatisen toimesta) käsin kirjoitettuja lisäyksiä kunkin hevosen tietoihin. Siksi ne ovat ainutlaatuisia ja pelkkiä painettuja luetteloita monipuolisempia tietolähteitä. Toinen tärkeä lähderyhmä ovat 1900-luvun alkuvuosikymmenten sanomalehdet ja erityisesti hevosharrastuslehdet sekä *Suomen Urheilulehti*. Lisäksi olen hyödyntänyt tutkimuksessa sukututkimuksellisia lähteitä Heikki Holmista ja hänen perheenjäsenistään.⁷

1900-luvun alkuvuosikymmeninä hevosurheilu oli hyvin miehinen laji. Hevosten omistajiksi mainittiin kantakirjatiedoissa yleensä vain miehiä ja useimmiten talojen isäntiä. Harvinaisia poikkeuksia oli Laukaan Perttulan tilan emännän Kaisa Vesterisen omistama suomenhevostamma Tuulantei (s. 1911), joka oli kasvanut Kivijärvellä.⁸ Agraariyhteiskunnassa lehmät olivat enemmänkin naisten lemmikkejä, joiden arvostus näkyi esimerkiksi niiden saamissa nimissä. Vanhastaan lehmien nimet joko kuvasivat niiden luonnetta, väriä tai olivat peräisin luonnosta (kuten kasvien nimet). Hevosten nimet puolestaan kuvasivat maskuliinisempia arvoja ja hevosten osallistumista maatalouden töihin hevosvoimaa tuottavina toimijoina tai juoksijahevosten vireyttä ja ylivoimaisuutta (esimerkiksi Riuska, Kunto, Jymy, Wankka, Livakka, Varma). Monet hevoset saivat 1900-luvun alussa myös ihmisten nimiä (Pirkko, Maija, Vappu, Jaska, Patrik, Simo), mikä kuvastaa sitä, että ne olivat paitsi isäntiensä ylpeydenaiheita, usein kuin perheenjäseniä ja miltei tasaveroisia kotitalouden toimijoita ihmisten kanssa.⁹

Hevosten ja etenkin hyväjuoksuisten kilpahevosten omistamiseen liittyi 1900-luvun alussa lisäksi paljon samanlaista yhteiskunnallisen statuksen tai taloudellisen menestyksen osoittamista kuin myöhemmin autourheiluun ja autojen omistamiseen. Varsinkin pohjoisessa Keski-Suo-

messa autot kuitenkin yleistyivät vasta toisen maailmansodan jälkeen, vaikka niitä oli jonkin verran liikenteessä vuosisadan alkuvuosikymmeninä. Matti Saari (ent. Holm) eli ”Mylly-Matti” (s. 1865), Heikki Holmin vanhempi veli, omisti kuitenkin jo tuohon aikaan auton, ”kanttibiilin”, jossa oli puupuolaiset pyörät. Matti asui veljensä kanssa samalla kylällä, Kivijärvellä Heitjoen varrella sijainneella Penttilänkylän Alamyllyn tilalla, missä toimi myllyn lisäksi saha ja 1920-luvulta lähtien sähkölaitos¹⁰, jossa tuotettiin sähköä ainakin Penttilänkylän, kirkonkylän ja Tiironkylän tarpeisiin. Aina silloin tällöin Matti saattoi muistitiedon mukaan autoilla nautittuaan jotain miestä vahvempaa, mutta nimismiehen hänelle asettamat ajokiellot eivät oikein tehonneet, sillä Matti uhkasi puolestaan katkaista sähköntoimituksen nimismiehen kiinteistöön.¹¹

Hevosjalostusta ja kilvanajoja Keski-Suomessa

Sanomalehti *Keski-Suomi* kirjoitti helmikuussa 1915 ensimmäisen maailmansodan ollessa käynnissä enemmänkin maakunnan hevosasioista. Lehdessä kerrottiin Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton johtokunnan kokouksesta, jossa kantakirjaori Keski-Suomen Kuninkaanpoika päätettiin sijoittaa myös seuraavan vuoden ajaksi Kivijärven kirkkoherra Pekka Räsäsen luokse. Tämä oli aloittanut työnsä kivijärveläisten sielunpaimenena vuonna 1913. Kuninkaanpoika (s. 1906 Petäjävedellä, kantakirjanumeroltaan 594) olikin vuodesta 1914 saakka ollut kirkkoherra Räsäsen hoidossa Kivijärven Lepistön pappilan tallissa, ja oli edelleen vuonna 1919.¹² Isokokoinen ja elämäntavoiltaan enemmän maamiestä kuin kirkonmiestä muistuttanut Räsänen tunnettiin paikkakunnalla armoitettuna hevostiehenä, joka oli kiivas alustalaisilleen ja palkollisilleen, mutta ilmeisen eläinrakas. Paikallisen muistitiedon mukaan hänen *Kotimaa*-lehdessä julkaistussa kuolinilmoituksessaankin luki, että hän oli hevosties.¹³ Kirkkoherra Räsäsestä on muisteltu, että virkamatkallaan pitäjän laitamilla hän saattoi käydä tervehtimässä sairasta vanhusta, kastaa Kannonsahalla erään perheen vastasyntyneen lapsen ja mennä samalla reissulla vielä ostamaan hevosen Vesteriseltä samalta suunnalta pitäjää.¹⁴

Kivijärven Penttilänkylän Kankaan talon hevosia ja talonväkeä 1930-luvun alussa. Vasemmalla Virma-hevosta pitelee nuori-isäntä Eino Holm ja oikealla kantakirjaori Simon-Tahti isäntä Heikki Holmin vierellä. (Suoma ja Matti Holmin kokoelma)

Vuonna 1906 syntynyt Keski-Suomen Kuninkaanpoika oli hyvänä juoksijana tunnetun Manu-orin (kknro 49) poika, ja saarijärveläinen Juho Heikki Vesterinen möi sen valtiolle vuonna 1910. Tämän jälkeen ori toimi hevosjalostajien palveluksessa Keuruulla, Pihlajavedellä, Viitasaaren Kymönkoskella sekä Jyväskylässä liiton konsulentin Uno Jaatisen hoiuissa, ennen kuin se siirrettiin Kivijärvelle kirkkoherra Räsäsen talliin. Juho Heikki Vesterinen oli syntynyt Karstulan Vastingilla vuonna 1875. Hän oli koko 1900-luvun alkupuoliskon merkittävimpiä keskisuomalaisia ja koko maan hevosmiehiä. Vesterinen toimi aktiivisesti alan yhdistyksissä. Hän oli taitava kasvattamaan hevosia, omisti lukuisia siitosoreja ja menestyi myös raviurheilun parissa. J. H. Vesterinen harjoitti hevoskasvatusta omistamallaan Hernesalmen tilalla Saarijärven Lannevedellä Kiimasjärven kylässä. Sekä hänen isänsä Eero että tämän veli Heikki olivat myös innokkaita hevoskasvattajia, mutta Eero Vesterinen ei veljensä tavoin viihtynyt samalla tavoin ravikilpailuissa.¹⁵

Samaisessa *Keski-Suomen* helmikuun 1915 numerossa oli selostus 10. helmikuuta Jyväskylän Hippos-radalla järjestetyistä suurista ori- ja yleisistä ravikilpailuista. Palkintolautakuntaan kuului muiden muassa Vihtori Vesterinen. Kilpailuihin oli ilmoitettu mukaan esimerkiksi kantakirjaorit Manu (joka oli loukannut jalkaansa eikä kilpaillut), Simo sekä sen Kivijärven alueella syntyneet jälkeläiset, tamma Simon-Suihku (s. 1910, kknro 815), jonka oli kasvattanut maanviljelijä Gideon Ahonen Kivijärven Jauhoniemen kylältä ja omisti viitasaarelainen maanviljelijä Atle Vesterinen Varsalahdesta, sekä Simon-Riento (s. 1909 Kinnulassa, kknro 688), jonka puolestaan omisti maanviljelijä Gideon Leppänen Jauhoniemen kylältä Suurusniemen talosta. Simon-Suihkun emä oli Suihkun kasvattajan Gideon Ahosen omistama kantakirjatamma Ralli (kknro 454).¹⁶

Keski-Suomi kertoi Jyväskylän orinäyttelystä, että kantakirjaan tarjottavaksi oli ilmoitettu 50 oria, joista hyväksyttiin muiden muassa numerolla 1216 maanviljelijä Heikki Holmin kasvattama ja tuolloin omistama Simon-Kunto, joka oli syntynyt 1910 ja jonka säkäkorkeus oli 153,5 senttiä. Orille annettiin näyttelyssä kolmas palkinto. Sitä kuvailtiin seuraavasti: ”Rautias, leveä piirto. Ori on hyvämuotoinen hevonen ja hyvä jalkanen, lihakset eivät ole vielä tarpeeksi kehittyneet.” Orin isä oli Simo (kantakirjaori nro 327) ja emä Kangas-Vappu (s. 1899 Viitasaarella, kknro 372).¹⁷

Lisäksi numerolla 1215 kantakirjaan hyväksyttiin Simon-Ryhti, vuonna 1911 Kivijärvellä syntynyt ruunikko, jolla oli siimasekä ja kuonopilkku. Säkäkorkeudeltaan hevonen oli 153 senttimetriä. Ryhdin omisti sen kasvattaja kruununtorppari Elias Kinnunen Kinnulasta. Tätä hevosta kuvailtiin seuraavasti: ”Muodolleen aika tyydyttävä, leveähkö ori ja selväpiirteiset nivelet, selkä on pitkänlanta ja vähä pehmeä ja nilkat pitkät vaan vahvat.” Myös tälle orille annettiin III palkinto samaisessa näyttelyssä. Vuonna 1916 se oli jo myyty jämsäläisomistukseen.¹⁸

Suomessa ravikilpailut¹⁹ oli perinteisesti järjestetty talvisin järvien jäällä²⁰, mutta epävakaiden sääolosuhteiden ja hevosurheilun yleisen kehityksen myötä ravit haluttiin vuosisadan vaihteessa siirtää pysyvämpiin olosuhteisiin erityisille raviradoille. Turkuun oli 1800-luvun loppupuolella rakennettu jo Suomen ensimmäinen Hippos. Keskisuomalaiset hevosharrastajat esittivät Jyväskylän kaupungille Köyhälammen ympäristön vuokraamista raviradan paikaksi. Kaupunki suostui hankkeen toteuttamiseen monipolvisten neuvottelujen jälkeen, edellyttäen, ettei sen

tarvinnut osallistua rakentamiseen. Ravirata toteutettiinkin talkoovoimin. Aluetta käytettiin myös yleisurheilukenttänä noista ajoista saakka ja Hippoksella järjestettiin useita yleisurheilukilpailuja, kunnes yleisurheilijat siirtyivät 1926 valmistuneelle Harjun kentälle. Sotavuosiin saakka Hippos toimi lähes yksinomaan hevoskilpailujen näyttämönä. Radan vierelle valmistui pieni katsomo ja vahtimestarin asunto.²¹

Esimerkiksi vuonna 1916 Jyväskylän Hipposradalla järjestettiin Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton tammakantakirja- ja varsanäyttely. Touko- ja kesäkuun aikana vastaavia näyttelyitä järjestettiin myös muualla maakunnassa liiton alueella, kuten Viitasaaren, Pihtiputaan ja Kivijärven kirkonkylissä, Pylkönmäen Mulikassa ja Saarijärvellä Tarvaalan koulutilalla.²² Keski-Suomen Hippos ja Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liitto järjestivät Jyväskylässä säännöllisesti hevosten kilpa-ajoja, kuten ”tavanmukaisia” hevospäiviä, jotka kestivät esimerkiksi lokakuussa 1927 perjantaista sunnuntaihin. Niihin kuului valtion orinäyttely ja siitosorien kantakirjaan merkintä, valtion ravikilpailut, Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton ja Keski-Suomen Hippoksen suuret kilpa-ajot, tammojen näyttely ja kantakirjaan merkintä sekä varsanäyttely eri-ikäisille varsoille.²³

Raviurheilu oli vanhimpia urheilumuotoja Jyväskylässä ja koko Suomessa. Samalla se oli ensimmäisiä tai jopa varhaisin kilpailuiksi kehitetyistä modernin urheilun muodoista, johon kuuluivat muiden muassa ennätystilastojen pitäminen, valmennusohjeiden laatiminen, juoksijoiden lääketieteellinen huolto, parhaiden yksilöiden ”tähteys” ja menestyksen myötä ansaitut palkkiosummat sekä urheilun uutisointi ja kritiikki (raviurheilu toimi sittemmin näiltä osin esikuvana monien muiden lajien, kuten hiihdon, palloilulajien ja yleisurheilun kilpailutapahtumille). Siihen liittyi olennaisena osana myös hevosjalostuksen edistäminen. Varhaisimmat valtion eli senaatin tukemat kilpa-ajot järjestettiin Hämeenlinnassa 1865. Turussa tiedetään järjestetyn ravikilpailut ainakin jo 1817 ja todennäköisesti kilpa-ajoja oli ajettu sitäkin varhemmin, mutta modernin urheilun mitat ne alkoivat eri puolilla Suomea täyttää vasta 1860-luvulla.²⁴

Koska viranomaiset olivat noihin aikoihin huolissaan suomalaisen hevosrodun heikentymisestä²⁵, senaatti määräsi pidettäväksi ravit Jyväskylässä vuonna 1869. Ravikilpailujen myötä syntyi paikallista kiinnostusta rodun jalostamiseen. Jyväskylän Hevosystävien seura perustettiin 1874.

Se järjesti ravikilpailuja ja pyrki maakunnan hevosrodun parantamiseen. Sen toimintaa raviurheilun parissa perustettiin 1881 jatkamaan Keski-Suomen Hevosystävien seura. Kilpa-ajot alkoivat siirtyä 1890-luvulla raviradoille, mutta Jyväskylän vuotuiset valtion kilpa-ajot ravattiin perinteisesti Jyväsjärven jäällä.²⁶ Ensimmäistä kertaa ne järjestettiin helmikuussa 1872.²⁷

Alkuvuosina kilvanajot saatettiin juosta suoralla reitillä virstan verran edestakaisin. 1870-luvulta alkaen juoksurata aurattiin soikion muotoon ja valtionraveissa matkan pituudeksi vakiintui kolme kierrosta virstan mittaisella radalla. Alkuajoista lähtien ravikilpailuissa jaettiin rahapalkintoja. Ne jäivät kylläkin toisinaan jakamatta, kun hevosten tuli palkinnon voitaakseen juosta kilpailumatka ennalta määrättyssä ajassa.²⁸

Vuonna 1905 Suomi jaettiin senaatin päätöksellä hevosjalostuksen osalta piireihin, joista jokaiseen perustettiin hevosjalostusliitto. Vuonna 1900 perustettu Keski-Suomen Hippos(yhdistys) kuului jäsenenä 1907 perustettuun Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liittoon, josta sittemmin muodostui merkittävä alueellinen toimija. Aluksi liiton alueella ei toiminut Hippoksen lisäksi muita yhdistyksiä kuin Suovanlahden oriyhdistys (Viitasaarelta), joka oli perustettu jo aiemmin, mutta joka ei liittynyt piiriin liittoon.²⁹ Vuodesta 1908 lähtien otettiin täysimittaisesti käyttöön uusi kantakirjajärjestelmä edellisvuoden jäädessä siirtymävuodeksi, ja 1908 alkaen valtion ravikilpailuihin saivat osallistua vain puhtaasti suomenhevosrodun edustajina pidetyt juoksijat. Kantakirjajärjestelmän avulla parhaiksi katsottujen hevosten ”valioluokka” pidettiin tarkoituksellisesti pienenä. Kantakirjaan hyväksytyjä hevosia käytettiin mielellään siitoseläiminä. Vuoden 1918 loppuun mennessä kantakirjaan oli kirjattu esimerkiksi vain 812 oria ja yhteensä vain noin 10 prosenttia suomalaisista hevosista hyväksyttiin kantakirjaan.³⁰

Keski-Suomen Hippos palkkasi vuonna 1908 konsulenttikseen Uno Jaatisen. Heti ensimmäisenä toimintavuonnaan Jaatinen perusti oriyhdistykset Virroille, Kivijärvelle, Pylkönmäelle, Sumiaisiin, Keuruulle, Konginkankaalle ja Multialle. Näistä neljällä ensiksi mainitulla oli jo perustamisvuonnaan kantakirjaorit, Kivijärven Simon lisäksi Kone, Elo-Ukko ja Teemu. Seuraavina vuosina alueelle perustettiin lisää yhdistyksiä, kuten Saarijärven, Viitasaaren ja Karstulan Hevosystävien seurat, joista jälkimmäinen perustettiin 1914.³¹ Kivijärvellä oli siis aktiivista

hevoskasvatusharrastusta jo varhaisessa vaiheessa verrattuna väkiluvultaan suurempiin naapuripitäjiin.

Kankaan Heikin hevoset

Heikki Holm (1869–1937) syntyi Viitasaarella. Hänen äitinsä oli kotoisin Viitasaarelta, ja Matti-isän isä oli ruotusotilas ja torppari Antti Holm Kivijärveltä. Matti oli muuttanut nuorena Viitasaarelle pestautuakseen renkipojaksi ja perustanut siellä perheen. Matin ensimmäinen vaimo, Heikin äiti kuoli pojan ollessa vielä nuori, ja Matti avioitui pian uudelleen. Holmin perhe muutti 1880-luvulla Kivijärvelle omistukseensa hankkimalleen Penttilänkylän Kankaan maatilalle. Sittenkin Matista tuli talonisäntä ja myös Kivijärven seurakunnan kirkkoväärti, missä tehtävässä hän oli usein tekemisissä paikkakunnan pitkäaikaisen kirkkoherran Frans Petter Krankin (virassa 1883–1910) kanssa. Kun Heikki sittenkin avioitui vaimonsa Hilman kanssa, perheen vanhin tytär sai jälkimmäisen, varsin harvinaisen etunimensä (Emma *Suleima*) kaimanimenä kirkkoherran tyttäreltä. Ensimmäinen etunimi oli perintöä Heikin sisarelta eli pikku-Emman tädiltä.³²

Vuonna 1906 Heikki Holmin omistama Nuija-niminen ori osallistui Viitasaaren hevospäiville, ja tuolloin *Suomen Urheilulehti* kirjoitti sen olevan komearyhtinen puhdasjuoksuinen varsa.³³ Heikin kasvattama ja omistama kantakirjaori Simon-Kunto oli syntynyt vapunaattona 30.4.1910. Heikki oli myynyt sen vuonna 1915, samana vuonna kun hänen nuorin tyttärensä syntyi, viitasaarelaiselle Atle Vesteriselle. Kunto-orin muista esivanhemmista tiedetään, että sen emän Kangas-Vapun (s. 1899) emä oli Kuopiosta tuotu suomenhevostamma ja Vapun isä viitasaarelainen Lahja. Simon ja Kangas-Vapun jälkeläinen oli myös vuonna 1914 syntynyt Heikki Holmin omistama ori Simon-Tahti, jonka kantakirjatiedoissa syksyllä 1918 hevosta arvioitiin seuraavasti: ”Muoto hiukan outo sillä kaula pitkä ja tasavahva, pysty, runko koko hyvä, vaan rinta saisi olla suurempi, etujalat muuten hyvät, kaviot pystyt kuivettu-neet, takajalat kiverät muuten koko hyvät.”³⁴

Vuonna 1904 Jyväskylän pitäjässä syntynyt suomenhevonen Simo oli alun perin Kivijärven oriyhdistyksen siitoshevonen (vuosina 1908–

1913), jonka kasvattaja oli jyvaskyläläinen Oskar Oksanen. Simo palkittiin ensimmäisellä palkinnolla Suomen ensimmäisessä virallisessa kantakirjahevosten näyttelyssä Lahdessa vuonna 1911³⁵ ja muutenkin se sai useita palkintoja. Simosta todettiin muun muassa: ”Tyypin hyvä, paitsi pitkät korvat, hiukan pehmyt selkä, vähän kiperät takajalat.” Simo lopetettiin vanhuuden takia 20.10.1927. Kantakirjan mukaan sillä oli ainakin 370 tunnettua jälkeläistä.³⁶ Sitä pidettiinkin niin merkittävänä siitosorina, että se sai vuonna 1925 Vaasassa Valtion orinäyttelyssä III luokassa eli jälkeläisluokassa ensimmäisen palkinnon.³⁷

Simolla oli suvussa paljon kilpahevoselle sopivaa juoksijaperimää. Simon isä oli maakunnassa tunnettu suomenhevosenori Manu, joka oli syntynyt 1897 ja lopetettu 1921. Sitä on kuvattu lujajalkaiseksi juoksijaoriksi, joka oli erittäin kestävä kilpahevonen. Se osallistui kilvanajoihin 14 vuoden ajan ja 20 kertaa valtion ajoihin, joissa voitti viisi kertaa ensimmäisen palkinnon ja oli muutenkin usein kolmen parhaan joukossa. Manu oli Keski-Suomen Hippoksen omistuksessa 11 vuotta. Manun isä oli niin ikään hyvänä juoksijana tunnettu Mäkisen Polle. Simon muista esivanhemmista ori Kölli tunnettiin nopeana ja hyväjalkaisena juoksijana. Ori Hiirakka puolestaan ”kulki mielellään ja meni kiivaasti kun yksin ajoi”. Sen perimässä olikin paitsi suomenhevosta myös orlovilaista verta.³⁸

Kesäkuun 15. päivänä 1908 Jyväskylässä järjestettiin valtion orinäyttely hevosten kantakirjaan ottamista varten. Näyttelyyn ilmoitettiin 46 hevosta, joista seitsemän oli jo aiemmin merkitty kantakirjaan. Vain alle puolet näyttelyyn tuoduista hevosista voitiin merkitä kantakirjaan. Nelivuotiaan Simon osti huhtikuussa 1908 kasvattajaltaan Jyväskylän pitäjän Koppelin talosta Arthur Korhonen, joka maksoi siitä 1100 markkaa. samana kesänä Korhonen sai sen merkityksi kantakirjaan, ja Simo sai toisena kahdesta parhaimmasta orista näyttelyn ensimmäisen palkinnon. Simoa kuvailtiin säkärakokorkeudeltaan 152 senttimetriseksi, korkeaksi yksiväriseksi raudikoksi, joka on isältään Manulta ”perinyt hyvät kulunlahjat”. *Suomen Urheilulehti* totesi, että ”hevonen kokonaisuudessaan ei tehnyt oikein vilkasta vaikutusta, mutta monessa muussa suhteessa se taas oli hyvin puoleensa vetävä”. Korhonen möi näyttelyn myötä Simon 3 000 markalla Kivijärvelle paikallisen oriyhdistyksen siitoshevoseksi. *Urheilulehti* esitti toivomuksen nähdä se pian raviradoilla kilpailemassa.³⁹

Samassa näyttelyssä jaettiin toinen palkinto kolmelle hevoselle, joista yksi oli kivijärveläisen Gideon Leppäsen tumman rautias ori Rinki (s. 1903 Kivijärvellä). Se oli merkitty kantakirjaan jo aiemmin ja esiintynyt jo myös Valtion raviradalla.⁴⁰ Tässä näyttelyssä kantakirjaan hyväksyttiin muiden muassa viitasaarelaisen K. G. Tavaststjernan Hipon-Voitto, joka oli Saarijärven Tarvaalan maatalousoppilaitoksessa siitosorina ollen ”Vanhan Hippoksen” sukua.⁴¹

Mielenkiintoinen lehtiartikkelien kautta paljastuva tieto on se, että Simo oli jonkin aikaa myös Heikki Holmin hoidettavana tämän kotitalalla Kivijärven Penttilänkylän Kankaan talossa. ”Simo oli Kivijärvellä ollut siitosoriina yhden kesän lopun, kun kons.[ulentti] Jaatinen kertoo talvella 1909 menneensä sinne toimittamaan kilpa-ajoa. Kivijärven miehet eivät aikoneet ensinkään ottaa Simolla osaa kilpa-ajoon, se kun oli harjottamaton. Jaatisen houkutuksesta kuitenkin sen tekivät. Simo hoidettiin silloin talokas Heikki Holmin talossa, ja saatiin lainaksi vanhanaikainen kilpareki, jossa oli pitkät ja niin kapeat aisat että ori oli valjastettava luokkivaljailla. Tuli S:n vuoro juosta, kertoo edelleen Jaatinen. Se saapui radalle ylpeänä ja alkoi laskettaa uljaalla ravilla. En ikinä unohda tätä näkyä, se oli suurimpia nautinnon hetkiä minulle. Simo juoksi 2 km. ajalla 3.36, rata tarkistettu ja neljä kelloa kävi yhteen. Seuraava paras hevonen, joita oli kilpailuissa noin 15, juoksi 4.20 ja oli se ori ’Rinki’ kk. 115. Silloin juoksi Simo kuin majesteetti, rikkomatta, harvinaisen kauniilla askelilla ja niin mielellään, että ajaja istui pelosta vavisten reessä kuin matkalla viimeiselle tuomiolle. Tämän tapahtuman jälkeen, joka oli luonnollisesti hölmistyttänyt kaikki, kun tuo 5 vuotias ori treenaamattomana meni sellaisen ajan, olivat oriyhtiön miehet sanoneet ja vanoneet että mitä tuo menisikään jos sitä olisi edes reistattu. Siihen oli konsulentti Jaatinen sanonut, että ori on saanut mudan ja havun ajossa tarpeellisen liikunnan ja kehittynyt itsestään kuin isänsä Manukin. Oli sovittu kivijärveläisten kanssa, että Simolla tullaan Jyväskylään valtion ajoihin helmikuulla (edellämäinittu oli tapahtunut tammikuulla), ja Jaatinen antaa kärryt sekä valjaat, ja pannaan ori siellä oikeaan kenkään. Jaatinen oli kieltänyt sitä ennen kilpailemasta missään pitäjain ajossa. Oriyhtiön miehet eivät uskaltaneetkaan lähteä kilpa-ajoihin Pihtiputaalle ja Viitasaarelle, jonne Jaatisen pappa meni, mutta lähtivät sen sijaan

toisaalle: Lestijärvelle ja Kannukseen. Tällä matkalla olivat sitten paitsi kilpailleet, ajelleet päissään kuka kerkesi radalla ja saivat oriin lyömään kainaloihinsa. Kun Simo sitten saapui sovittuihin valtion ajoihin Jyväskylässä, oli sen kainalot ruvessa ja veressä. Täytyi teettää sille housut että pääsi valtion ajossa juoksemaan. Halu oli oriilta kuitenkin nyt tiessään ja ajaksi tuli 5.49. Silloinen Simon hoitaja [Heikki Holm] kieltäytyi oritta enää hoitamasta, kun toiset oriyhtiön osakkaat tahtoivat puuttua liiaksi asiaan ja m. m. lähtivät hänen suostumattaan mainituille Kannuksen ja Lestijärven matkalle josta ori sai sitten sellaiset jäljet kun sai. Tämän jälkeen oli oriilla peräkkäin sitten Jaatisen sanojen mukaan neljä sellaista hoitajaa, että ori olisi tehnyt oikein jos olisi syönyt ne nahkoineen. Konsulentti Jaatisen kehoituksesta haki liikemies Rafael Lund lopuksi⁴² Simon Vaasaan ja sai ostaa 1500 markalla. Osto tapahtui tammikuun alussa ja samana vuotena ajoi Lund valtion talviajoissa Vaasassa Simolla 5.09 ja Tampereella heti perään meni Simo suurissa valtion orikilpailuissa 5.07,6. Tämä jäi sitten oriin parhaaksi Valtion ajaksi, mutta J. H. Vesterinen ajoi sillä Turussa 1917 (ori oli silloin Breitholzilla) pahalla syyskelillä vesisateessa Turun Raviseurauksen ajoissa 5.02,2. Lundilta joutui Simo sitten Kauhajoelle, josta sen osti Arvi Leiqvist Helsinkiin.²⁴³

Joulukuussa 1927 vanhuuden vuoksi lopetetun 24-vuotiaan Simon muistokirjoitus julkaistiin *Ravilehdessä* tammikuussa 1928. Hevosta kutsuttiin lehdessä suurjuoksijaksi. Sen elämä päättyi vanhuuden päivinä Kauhajoella, koska syönti oli huonontuneiden hampaiden vuoksi käynyt mahdottomaksi, samoin kuin sen isälle Manulle oli myös vanhemmiten käynyt.⁴⁴ Manun ja Simon jälkeläisistä hyväksyttiin Keski-Suomessa vuosina 1907–1914 kantakirjaan tammoista Simon-Suihkun ja Simon-Riennon lisäksi Simon-Impi (kknro 683, omistaja maanviljelijä Moses Mäntynen Karstulasta, Kyyjärven Mäntyniemestä), Simon-Karu (kknro 769, omistaja Juho Toikkanen Kinnulasta) sekä Kivijärveltä kauppias O. E. Varvikon Simon-Taju (kknro 770), Hoikan talon Heikki Hakkaraisen Simon-Lilli (kknro 771) ja Pudasjärven Ojalan talon Konsta Pasasen Simon-Lento (kknro 773).⁴⁵

Vuosisadan alussa Heikki Holm hankki myös omistukseensa Vesannolla kasvatetun, vuonna 1907 Vesannolla syntyneen tamman nimeltä Elsa⁴⁶. Se sai kolmannen palkinnon Kivijärven kirkonkylässä kesäkuussa

1912 järjestetyssä Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton näyttelyssä ja merkittiin kantakirjaan numerolla 619. Samalla kertaa kantakirjaan hyväksyttiin numerolla 620 sahanomistaja Johannes Vesterisen Saaren-Virkku (isä kruununori Ilonenpoika, kknro 52) ja numerolla 618 maanviljelijä Gideon Ahosen Leiju (isä Rinki, kknro 115). Varsapalkinnolla palkittiin kaikki kuusi näyttelyyn tuotua kaksivuotiaista orivarsaa, jotka olivat jokainen kantakirjaori Simon jälkeläisiä, muiden muassa (kivijärveläisen) kauppias J. H. Vesterisen Osmo ja Heikki Holmin Kunto. Myös kaksivuotias Simon jälkeläinen tammavarsa Suihku, jonka omisti Gideon Ahonen, palkittiin. Yksivuotiaiden varsojen sarjassa palkittiin muiden muassa kivijärveläisten maanviljelijä Gideon Leppäsen ja maanviljelijä Konsta Minkkisen varsat.⁴⁷ Nämä edellä mainitut kivijärveläissännät huolehtivat vapaa-ajallaan myös useista paikallisista luottamustehtävistä.

Heikki Holm kasvatti kantakirjatietojen mukaan useita hevosia ja osallistui vuosittain niiden kanssa maakunnan alueen hevosenäyttelyihin ja kilvanajoihin. Esimerkiksi Jyväskylän Hippokselle kilpailureissua ei tehty hetkessä noin 150 kilometrin matkan päästä Heikin kotitalta, mistä oli ensin ajettava kilpailuihin tai näyttelyyn osallistuvalla hevosella Jyväskylään hyvissä ajoin ennen varsinaista kilpailutapahtumaa, ja sen jälkeen vielä takaisin kotiin, joten kilpailuissa käymiseen saattoi parhaimmillaan kuluja useita päiviä. Osallistuminen maakunnan hevoskilpailuihin oli Heikille mahdollista myös siksi, että hänellä oli useita poikia, jotka ottivat osaa talon töihin ja enimmäkseen jäivät perheen perustettuaan asumaan omia tilojaan lähelle syntymäkotiaan.

Hevosharrastuksen tuottamat verkostot

Miten hevosmiesten verkostot rakentuivat, ja näkyivätkö ne millään muulla elämänalalla? Monet kivijärveläiset hevosharrastajat tunsivat toisensa muutenkin, joko naapureina tai esimerkiksi kunnallisista luottamustehtävistä. Esimerkiksi Kankaan talon nuoren isännän Heikki Holmin ja hänen puolisonsa Hilman (o.s. Hakkarainen) lasten kummeina ei kuitenkaan ollut kilvanajosta tuttuja Heikin ystäviä, vaan pikemmin

sukulaisia (isovanhemmat ja etenkin vanhaisäntä Matti Holm kummeina useammallekin lapselle), naapureita ja kyläläisiä.⁴⁸

Kilpa-ajoihin lähdettiin usein joukolla, varsinkin jos ne pidettiin naapuripitäjissä. Esimerkiksi joulukuun 30. päivänä 1910 Heikki Holm osallistui menestyksekkäästi Perhon hevosystävään kilpa-ajoihin. Nämä kilpailut voitti kivijärveläisen Ilmari Nikkilän (Kinnulasta) ori nimeltä Velho, mutta Heikki Holmin Pilkku tuli toiseksi ja ohitti lopputuloksissa kivijärveläisen maanviljelijä Konsta Minkkisen Virkku-orin. Pilkku (s. 1903) oli Heikin Polle-orin varsa. Sen emä oli Heikin äidin kotitalon Viitasaaren Multamäen Isotamma (s. 1896)⁴⁹. Myös hevoskasvatuksen osalta yhteydet äidin sukuun olivat siis säilyneet Holmin perheen Kivijärvelle muuton jälkeen. Perholaiset hevosmiehet jätettiin joulukuun 1910 kilpailuissa alemmille palkintosijoille ja muutama muukin kivijärveläinen tuli palkituksi näissä ajoissa. Tuloksista kertoneessa lehti uutisessa todettiin: ”Niinkuin tästä näkyy oli enimmäkseen palkitut Kivijärveltä, josta voi päätellä että kivijärveläiset ovat menneet eteenpäin hevosjalostuksessa. Yleisöä oli runsaasti katsomassa hevosten vilkkautta.”⁵⁰

12. tammikuuta 1912 Kivijärven oriyhdistys järjesti Kivijärven kirkonkylässä ravikilpailut. Kahdeksasta osallistujasta vanhempien hevosten luokassa kilpaili kuusi hevosta kahden kilometrin matkalla, ja tuolloin ensimmäisen palkinnon voitti oriyhdistyksen omistama kantakirjaori Simo. Nyt toiseksi tuli maanviljelijä Ilmari Nikkilän Velho ja kolmanneksi viitasaarelaisen maanviljelijän Atle Vesterisen kantakirjaori (nro 596) Hilli, joka oli saanut menestystä ja jolla oli useita kymmeniä jälkeläisiä Viitasaarella. Kunniakirjan saivat Heikki Holmin ori Polle ja maanviljelijä Matti Penttilän kantakirjatamma Bella (nro 376). Radan kerrottiin olleen hyvässä kunnossa ja ilman suotuisa, joskin vähän tuulinen. Pientä kohuaakin kilpailuun liittyi. *Keski-Suomen Sanomien* mukaan ”Ikävän vaikutuksen teki palkintolautakunnan erimielisyys ori ’Simon’ juoksun suhteen, sillä sen tosi epäpuhtaan juoksun takia pani jyrkän vastalauseen palkinnon saannin suhteen [Vaasan läänin] piirieläinlääkäri Gösta Langman ja konsulentti Uno Jaatinen, mutta paikkakunnan toiset palkintolautakunnan jäsenet voittivat äänestyksessä, joten ori palkittiin.”⁵¹ Kivijärveläiset uskoivat siis lujasti oriyhdistyksensä oman hevosen juoksu kykyyn sen lisäksi, että sitä hyödynnettiin paikkakunnalla ahkerasti siitosorina.

Vuosien mittaan Heikki Holmista tuli Kankaan talon isäntä isänsä kirkkoväärti Matti Holmin jälkeen. Heikillä oli muutamien kunnallisten luottamustoimien⁵² lisäksi myös hevoskasvatukseen liittyviä luottamustehtäviä. Kivijärven paikallisen oriyhdistyksen mahdollinen arkistoaineisto ei ole tiettävästi säilynyt, mutta esimerkiksi Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton vuosikertomuksessa 1911 mainitaan, että Heikki Holm kuului liiton edustajistoon Kivijärven oriyhdistyksen edustajana yhdessä maanviljelijä Alfred Leppäsen⁵³ kanssa. Kivijärveläiset eivät kuitenkaan tuona vuonna osallistuneet liiton kokouksiin. Liiton toimikuntaan kuuluivat pohjoisen Keski-Suomen miehistä muiden muassa saarijärveläiset J. H. sekä H. Vesterinen.⁵⁴

Heikki ei ollut pelkästään ystäväystynyt Vesteristen kanssa hevosharrastuksen myötä ja kierrettyään heidän kanssaan samoja hevoskilpailuja, vaan hänellä oli myös sukusiteitä Viitasaaren Vesterisiin. Heikki Holmin äidin Anna Stinan sisar, Maija Kaisa eli ”Maiju” Kainulainen, oli naimisissa Juho Heikki Vesterisen (s. 1834) kanssa ja heistä tuli Viitasaaren Vuoskosken Multamäen talon isäntäpari sisarusten vanhempien, Salomon Kainulaisen ja Anna Sofia Gastin jälkeen. Ennen avioitumistaan Anna Stinan kanssa Heikin isä Matti oli ollut renkinä Viitasaaren Hilmossa kapteenin puustellissa, jota tuolloin isännöi tilanvuokraajana Karl Michael Cheilan puolisonsa Kristina Sofia Vesterisen kanssa.⁵⁵ Avioliittonsa ja takaisin Kivijärvelle muuton myötä Matti Holm nousi säädysään merkittävästi, kun entisestä torpparin ja ruotusotilaan pojasta tuli talollinen ja tärkeiden paikallisten luottamustehtävien haltija. Hänen pojallaan Heikillä oli toisenlaiset lähtökohdat ja mahdollisuudet harrastaa hevoskasvatusta nuoresta saakka kuin Matilla oli ollut.

Heikki Holmin äidin sisaren eli Maiju-täidin puoliso Juho Heikki oli viitasaarelaisen Johan Vesterisen poika. Johan Vesterisen muita poikia olivat Erkki, Herman ja Lauri. Erkin lapsista Vihtori asui sittemmin Kivijärven Leppälänkylällä Hiekan taloa ja Juho Heikki toimi kauppiana. Herman oli myös naimisissa Heikin tädin eli Anna Stinan ja Maiju Vesterisen nuoremman sisaren Vilhelmiinan kanssa. Kivijärvellä Kivikon taloa asunut Lauri-veli puolestaan oli sittemmin kansanedustajana ja ministerinä toimineen Vihtori Vesterisen isä. Atle Vesterinen taas oli vanhan Johan Vesterisen Lauri-veljen pojanpoika.⁵⁶ Kauppias Juho Heikki

Vesterinen ja ministeri Vihtori Vesterinen olivat keskenään serkuksia, ja Atle Vesterinen heidän pikkuserkkunsa. Heikki Holmin äidin kaksi sisarta oli naimisissa kauppias Juho Heikki Vesterisen isän kahden veljen kanssa, ja vanhin sisar miehineen asui Multamäen taloa Viitasaarella.

Maakunnan hevosurheilupiireissä ja -kasvattajina vaikutti siis useampi Juho Heikki Vesterinen. 1904 *Keski-Suomi*-lehdessä julkaistiin ilmoitus: ”Kihloissa. Natta Tavaststjerna Viitasaari. Juho Heikki Westerinen Saarijärvi.”⁵⁷ Karstulassa syntyneen, saarijärveläisen Juho Heikki Erkinpoika Vesterisen (s. 1875) appi, Maria Natalian isä Karl Tavaststjerna ja muut suvun miehet olivat nähtävästi myös innokkaita hevostmiehiä. Esimerkiksi tammikuun seitsemäntenä päivänä vuonna 1915 Viitasaaren hevosystävainseura järjesti paikkakunnalla kilpa-ajot, joissa Tavaststjerna tuli toiseksi ensimmäisessä kilpailuluokassa. Neljännen palkinnon nappasi Atle Vesterisen tamma Simon-Suihku (kknro 815). Simon jälkeläisiä oli palkinnoilla myös saman kuun toisena päivänä, jolloin Kinnulan Saarenkylän hevosystävien kilpa-ajoihin osallistuivat Kinnulasta Eljas Kinnusen ori Simon-poika, Matti Piispasen ori Simon-Yrjö ja kauppias J. H. Rekosen ori Simon-Valpas. Kivijärven tammikuulle suunnitellut kilpa-ajot peruutettiin jäiden heikkouden vuoksi, kertoi sanomalehti Suomalainen. Samaisessa lehdessä kerrottiin, kuinka kanttori Jalmari Melasniemen nuori orivarsa oli Kuorevedellä joutunut jään murtumisen vuoksi kyytiläisineen veden varaan. Ihmiset saatiin pelastettua, mutta hevonen hukkui, mistä aiheutui omistajalle melkoinen vahinko, koska hevonen oli ollut kaiken lisäksi vakuuttamaton.⁵⁸

Vaikka Heikki Holmin veli Matti Saari oli enemmänkin automiehiä, 1900-luvun alun sanomalehdistä paljastuu, että hänkin oli mukana hevosharrastuksessa. Kivijärven oriyhdistyksen siitosori Simo oli nimittäin hoidettavana hänen luonaan Alamylyllä ainakin vuonna 1911.⁵⁹ Sanomalehdessä julkaistiin myös ilmoitus, jossa oli musta juoksijaorin siluetti ja jossa ilmoitettiin, että ”Kivijärven oriyhdistyksen Ori Simo K.k. N:o 327 on astutukseen saatavana Kivijärvellä Heitikosken Ala-Mylyllä. Maksu kivijärveläisiltä 10 m:kaa, muilta 20 m:kaa tammalta, uusiminen 2 m:kaa. Matti Saari.”⁶⁰

Myös ainakin Heikki Holmin vanhimmat pojat (hänellä oli kahdeksan aikuiseksi elänyttä poikaa neljän tyttären lisäksi) olivat kiinnostuneita hevosurheilusta ja -kasvatuksesta. Aikuisina myös pojat osallistuivat

kilpa-ajoihin. Esimerkiksi lauantaina 12.2.1927 järjestettiin Kannonkoskella maamiesseuran kilpa-ajot. Ensimmäisessä sarjassa menestyi hyvin Simon jälkeläinen, Antti Niskasen ori Simon-Oski Kivijärveltä. Jälkimmäisessä sarjassa kolmanneksi tuli kivijärveläisen maanviljelijän Artturi Holmin (s. 1895) Viirin-Virma ja kunniakirjan sai poliisi Juho Holmin (s. 1903) tamma Sirkku. Heikki Holm oli epäilemättä ollut jollain tavoin mukana näitäkin poikiensa ajamia hevosia kasvatettaessa. Lehdessä kerrottiin vielä kilpailuista, että yleisöä oli paikalla runsaasti ja rata oli mainiossa kunnossa. Illalla pidettiin hevosmiesten iltama Juusolan talossa.⁶¹

Lauantaina 23.2.1929 puolestaan Kivijärven maamiesseura järjesti kilpa-ajot Kirkkosalmen jäällä. ”Kovan sarjan” voitti A.[tle] Vesterisen Halun-Humu Viitasaarelta. Neljänneksi tuli Kivijärveltä J. H. Vesterisen Säkenen-Sirkku ja viidenneksi J.[uho] Holmin Simon-Tahti niin ikään Kivijärveltä. Myös tuolloin järjestettiin ajojen päätteeksi palkintojenjako ja iltamat, nyt suojeluskunnan talolla Suomalassa.⁶²

Jo vuonna 1918 Heikki Holm osallistui Jyväskylän orinäyttelyyn Simon-Tahti-orillaan. Näyttelyssä hyväksyttiin kantakirjaan neljä hevosta, joista kolme oli Manun jälkeläisiä, yksi niistä juuri Simon-Tahti. Kantakirjaan numerolla 1613 hyväksytty Tahti oli vuonna 1914 syntynyt suomenhevonen, jonka Heikki oli itse kasvattanut. Sen emä oli Kangas-Vappu, jonka Heikki myös omisti. Vappu sai ylimääräisen palkinnon vuonna 1910 Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton näyttelyssä Kivijärvellä. Vapun ja Simon jälkeläisiä olivat myös Simon-Kunto ja varsansa 1909 kuollut suomenhevostamma, sekä 1913 syntynyt Simon-Kierto, joka kasvoi Saarijärvellä J. E. Ruokosen omistuksessa.⁶³ Vuonna 1910 Kivijärven näyttelyyn Heikki osallistui Kangas-Vapun lisäksi myös toisella omistamallaan rautiaalla tammalla. Tämä Kangas-Piiju (s. 1905) voitti näyttelyssä kolmannen palkinnon.⁶⁴

Helmikuussa 1925 ajettiin kilpaa Kivijärven Leppälänkylällä (nyk. Kannonkoskea) maamiesseuran ja hevosystävien järjestämissä kilpa-ajoissa Syväjärven jäällä. Antti Niskasen Simon-Oski oli jälleen voitattamaton ensimmäisessä sarjassa, joka oli tarkoitettu sellaisille hevosille, joiden entinen ennätys oli alle neljä minuuttia kahdella kilometrillä, mutta Heikki Holmin ori Tahti tuli sarjassa kolmanneksi. Neljänneksi sijoittui kivijärveläisen J. H. Vesterisen Säkenen-Sirkku. Toisessa sarjassa kolmanneksi ajoi Heikin poika Artturi Holm Viirin-Virma-tam-

malla. Kilpailuista uutisoivat *Sisä-Suomi*-lehti huomautti, että radalla oli ollut vettä, mikä ei voinut olla vaikuttamatta tuloksiin. Yleisöä paikalle oli kerääntynyt parisataa henkilöä. Illalla kokoonnuttiin Uudelletalolle maamiesseuran järjestämään illanviettoon, jossa ”vaihtelevan ohjelman” lisäksi kuultiin Keski-Suomen Maanviljelysseuran neuvojan Eero Mäkisen kaksi esitelmää, hevoskasvatuksesta sekä muista maatalouden ammattialoista.⁶⁵

Vastaavasti edellisvuoden tammikuussa Puralan(kylän) hevosystävään järjestämässä ravikilpailuissa (joissa Heikki Holmin Simon-Tahti sai kolmannen palkinnon) järjestettiin kilpa-ajorahaston hyväksi iltamat. Kilpailuja johti Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton valtuuttamana karstulalainen maanviljelijä Aaro Jaskari. Hän puhui iltamissa maatalouden peruskysymyksistä ja hevosjalostuksesta, mitä yleisön kerrottiin tarkkaavaisena kuunnelleen. Tuohon aikaan Jaskari toimi myös Kansallisen Edistyspuolueen kansanedustajana.⁶⁶ Hevosharrastuksen lomassa olikin mahdollista solmia tuttavuussuhteita ja päästä keskustelemaan useiden paikallisten vaikuttajien ja politiikassa aktiivisesti mukana olleiden miesten kanssa.

Maaliskuussa 1925 Kivijärvellä vietettiin paikallisen suojeluskunnan järjestämiä talviurheilupäiviä. Ohjelmassa olivat kahdeksan suojeluskunta-alueen aluekilpailut sekä kilpa-ajot, joilla tapahtuma alkoi lauantaina aamupäivällä. Vanhempien hevosten sarjan voitti Heikki Holmin Simon-Tahti ennen Antti Niskasén Simon Oskia ja saarijärveläisen J. H. Vesterisen Säkenen-Sirkkua. Iltapäivällä hiihdettiin suojeluskuntien välinen 12 kilometrin tiedusteluhihto. Kilpailun voitti Kivijärven suojeluskunta ajalla 1,17,30. Naapuripitäjän Kinnulan suojeluskunnan tulos jäi 17 minuuttia heikommaksi. Illalla pidettiin iltamat Suomelassa. Sunnuntain urheilupäivä alkoi hiihtoampumakilpailulla, joka oli suojeluskuntien välinen ja mieskohtainen. Voiton vei jälleen Kivijärven suojeluskunta. Parhaimpaan henkilökohtaiseen tulokseen ylsi Heikin poika Ilmari Holm Kivijärven suojeluskunnasta. Klo 12 alkaen hiihdettiin naisten hiihto ja iltapäivän suojeluskuntien välisen ja samalla mieskohtaisen hiihtokilpailun 20 kilometrin murtomaalla voitti senkin Kivijärven suojeluskunta. Illalla järjestettiin vielä Suomelassa perheiltamat, joiden yhteydessä pidettiin palkintojenjako. Sanomalehti *Keskisuomalainen* totesi uutisessaan, että ”kokonaisuudessaan voitiin näitä Kivijärven

talviurheilupäiviä pitää olosuhteisiin katsoen varsin onnistuneina”.⁶⁷ Sitä ne olivat myös Holmin perheen osalta.

Heikki Holm oli vanhoille päivilleen saakka kiinnostunut hevoskasvatuksesta ja siihen liittyvästä valistustyöstä. Hevosjalostusyhdistysten hevosenhoitokurssi järjestettiin Penttilänkylän Kankaan talossa vuonna 1934. Tilaisuudessa otetusta valokuvasta selviää, että paikalla olivat muiden muassa eläinlääkäri Tirkkonen, agronomi Väinö Erälä, maakunnan hevosjalostusyhdistysten liiton konsulentti Kylmälahti sekä kivijärveläisistä esimerkiksi nuoret isännät Heimo Kotilainen ja Eino Holm, josta tuli Kankaan talon isäntä isänsä Heikki Holmin jälkeen.⁶⁸

Eino Holm (s. 1908) vaikutti muun muassa Kivijärven ja Kannonkosken hevosystävien seuran rahastonhoitajana. Hän toimi Keski-Suomen hevosjalostusliiton valitsemana tamma- ja varsanäyttelylautakunnan jäsenenä sekä ravikilpailujen valvojana. Eino Holm omisti kantakirjatammat Tahdin-Lauha, Lilli ja Lähtö, sekä kantakirjaorin Simon-Tahti ja tamman Kistona. Hän ajoi kilpaa useilla eri hevosilla, muun muassa Simon-Tahdin jälkeläisellä Tahdin-Anto, ja tammalla Lähtö suurjuoksijatuloksen 1.38,0. Eino Holmilla oli useita kunnallisia luottamustoimia ja hän toimi myös esimerkiksi Penttilänkylän maamiesseuran puheenjohtajana. Muita hänen aikansa tunnettuja kivijärveläisiä raviurheilumiehiä olivat muiden muassa maanviljelijät ja talolliset Ilmari Pekkarinen sekä Armi Minkkinen Tiironkylältä.⁶⁹ Armi Minkkinen oli edellä mainitun paikallisiin ravikilpailuihin osallistuneen Konsta Minkkisen poika. Talonpidon isältään perineet pojat perivät näin myös kiinnostuksen hevosurheiluun ja -jalostukseen isältään. Usein heidän hevosensakin polveutuivat isän omistamista ja kasvattamista hevosista.⁷⁰

Maakunnan hevosmiesten verkostot

Heikki Holm oli syntysisin Viitasaarelta ja hän nähtävästi tunsu tätä kautta hyvin myös viitasaarelaisia hevosharrastajia kivijärveläisten lisäksi. Esimerkiksi keskeisinä maakunnan hevosjalostusalan ja raviurheilun vaikuttajina tunnetut Vesteristen suvun hevosharrastajat osallistuivat Heikin ohella samoihin paikallisiin kilpailuihin, ja hevosia myytiin ja ostettiin kilpailuiden ja näyttelyiden myötä. Paitsi että hevoskilpailuissa

tai alan yhdistyksissä, nämä hevosharrastajat olivat tutustuneet erilaisten kunnallisten luottamustehtävien, muiden urheiluharrastusten tai sukulaisuuden ja naapuruuden myötä. Useampia hevosia kasvattivat, myivät ja ostivat usein muutamat harrastuksesta erityisen innostuneet talonisännät ja maanviljelijät, joilla on myös varaa investoida ja erikoistua kilpahevosiin varsinaisten työhevosten ohella. Paikallisiin kilvanajoihin osallistuneet hevoset tekivät toki osansa myös maatalouden edellyttämistä töistä, mutta kantakirjahevosia oli lähinnä vain todellisilla asianharrastajilla.

Kaikkia Heikki Holmin hevosharrastuksen myötä syntyneitä verkostoja on mahdotonta saada esille rajallisen lähdeaineiston avulla, mutta sanoma- ja aikakauslehtien uutisten kautta välittyy kuva siitä, että hevosharrastus loi maakunnan laajuudelta tuttavuus- ja ystävyyssuhteita, jotka hevosharrastuksen lisäksi vaikuttivat varmasti myös monien muiden urheiluun ja kunnalliselämään tai politiikkaan liittyneiden verkostojen taustalla. Ravihevosten kasvattaminen ja omistaminen osoitti omalta osaltaan tietynlaista statusta, joka liittyy talollisten ja tilanomistajien elämään sen olennaisena osana. Heikin sukupolven miehet eivät vielä maaseudulla tyypillisesti itse urheilleet muuten kuin kilpa-ajoissa, mutta heidän poikansa jo kyllä olivat aktiivisia paikallisessa urheiluseurassa ja suojeluskunnan urheiluharrastuksissa, ja osallistuivat myös pitäjien väliin urheilukilpailuihin.

Tässä artikkelissa tarkasteltujen esimerkkitaustojen myötä keskeisimmäksi syyksi pidempiaikaisten paikallisten verkostojen muodostumiseen näyttäisi osoittautuvan se, että jo entuudestaan oltiin tuttuja esimerkiksi sukulaisuuden myötä. Hevosharrastus myös periytyi suvussa isältä pojalle tai sedältä veljenpojalle. Pitkjänteisen hevosharrastuksen mahdollisti kuitenkin useimmiten vain se, että harrastajalla oli varaa kasvattaa ja hoitaa hevosia. Raviharrastajat olivat usein paikallisesti vaikutusvaltaisia henkilöitä, pitäjän merkittäviä tilallisia, jotka olivat aktiivisia kunnallispolitiikassa ja seurakunnan luottamustehtävissä, mitä kautta he osallistuivat 1900-luvun alkuvuosikymmeninä monenlaiseen paikallista väestöä koskettaneeseen päätöksentekoon. Aina oli kuitenkin aikaa pistäytyä myös ravikilpailuissa vertaamassa, miten oma hevonen kulloinkin menestyi muita maakunnan juoksijoita vastaan.

Maakunnallisen hevosjalostusyhdistysten liiton merkitys oli suuri hevostapahtumien ja erityisesti hevoskasvattajien koulutuksessa ja jalostukseen liittyvässä valistustyössä. Liitto kokosi alan harrastajat yhteen, ja usein nimenomaan Jyväskylään tapaamaan toisiaan ja kehittämään maakunnallista työtä. Jyväskylän Hippos muodostui hevosmiesten näkökulmasta keskeiseksi paikaksi harrastaa hevosurheilua sekä tavata maakunnan hevosasiantuntijoita ja osallistua näyttelyihin, joiden myötä syntyi uusia verkostoja hevosten jalostukseen, ostoon ja myyntiin liittyen. Parhaimmat kantakirjajuoksijat saivat myös paljon maakunnassa syntyneitä jälkeläisiä, jotka jatkoivat niiden juoksijaperinnettä Keski-Suomen alueella.

Viitteet

- 1 Esim. Rantanen, Annika, Jyväskylä haluaa jääkiekon MM-kisojen isäntäkaupungiksi – kisapaikaksi tulisi 300 miljoonan uusi urheilukeskittymä. *Yle Uutiset* 12.12.2017, <https://yle.fi/uutiset/3-9972720>; Vuorela, Arvo, Jyväskylän yliopiston liikuntalaboratorion suunnittelu Hippokselle etenee. *Yle Uutiset* 12.12.2018, <https://yle.fi/uutiset/3-10551524>.
- 2 Huovinen, Erkki 2010. *Ilokivestä valokuituun. Jyväskylän Hippos–kampus-alueen kehittyminen harjun reunasta ja kaviourasta opetuksen, tutkimuksen sekä liikunnan keskuksiksi*. Jyväskylä: Kopijyvä, 155; Roiko-Jokela, Heikki 1994. Hippoksen vaiheet. *Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja*, 157.
- 3 Esim. Davis, Natalie Zemon 2001. *Martin Guerrén paluu*. Helsinki: Gaudeamus; Ginzburg, Carlo 1996. *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Helsinki: Gaudeamus; Levi, Giovanni 2001[1991]. On Microhistory. Teoksessa Burke, Peter (toim.), *New Perspectives on Historical Writing*. Second Edition. Cambridge: Polity Press, 97–119; Peltonen, Matti 1999. *Mikrohistoriasta*. Hanki ja jää. Helsinki: Gaudeamus.
- 4 Ks. myös Kotilainen, Sofia 2008. *Suvun nimissä. Nimenannon käytännöt Sisä-Suomessa 1700-luvun alusta 1950-luvulle*. Bibliotheca Historica 120. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 264.
- 5 Wellman, Barry & Wetherell, Charles 1996. Social Network Analysis of Historical Communities: Some Questions from the Present for the Past. *The History of the Family* 1(1), 97–121; Erickson, Bonnie H. 1997. Social Networks and History. A Review Essay. *Historical Methods* 30(3), 149–157.

- 6 Kansallisarkisto Jyväskylä, Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton arkisto.
- 7 Kollektiivibiografinen tietokanta (SUKU): Kivijärven alueella eläneitä Hakkaraisen ja Kotilaisten sukuja koskeva kollektiivibiografinen tietokanta on koottu käyttämällä lähteenä pääasiassa Kannonkosken, Kinnulan, Kivijärven ja Viitasaaren seurakuntien arkistoihin sisältyviä historiakirjoja, lastenkirjoja, rippikirjoja ja muuttokirjoja; lisäksi myös muutamien muiden lähiseurakuntien kirkonkirjoja. Viitasaaren ja Kivijärven seurakuntien vanhimpia arkistoja säilytetään Kansallisarkistossa Jyväskylässä. Tietokanta ulottuu ajallisesti 1730-luvulta 1960-luvulle. Koonnut Sofia Kotilainen.
- 8 Kaisa Vesterisen puoliso oli Perttulan isäntä, kansanedustaja ja ministeri Vihtori Vesterinen. Tuulantei-tamman isänisä oli kruununori Ilonenpoika (kknro 52). Sukuposti.net.
- 9 Esim. Kansallisarkisto Jyväskylä, Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton arkisto, *Luettelo oriista, jotka vuosina 1907 ja 1908 ovat joko ehdollisesti tai ilman ehtoja hyväksytyt kantakirjaan suomenrotuisista oriista*. Toimittanut Axel Alftan. Maanviljelyshallituksen tiedonantoja LXVI v. 1909. Helsinki 1909; Kaarlenkaski, Taija 2012. *Kertomuksia lehmästä. Tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain seura, 282–284; Kalske, Marja 2005. *Suomessa syntyneiden hevosten nimistö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 73. Turku: Turun yliopisto; Kotilainen, Sofia (toim.) 2001. *Het pikkuseverran paljo Kivijärven Perinnepiirin tallentamaa muistitietoa*. Kivijärvi: Kivijärven kunta, 122–123.
- 10 Ks. myös *Uusi Suomi* nro 22, 28.1.1926.
- 11 Kotilainen 2001, 244–260.
- 12 Kansallisarkisto Jyväskylä, Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton arkisto, *Luettelo oriista, jotka vv. 1909 ja 1910 on merkitty kantakirjaan*. Toimittanut Axel Alftan. Helsinki: Otava 1911; 25-vuotta hevosjalostustyötä Keski-Suomessa. *Ravilehti* nro 15–16, 1.10.1925; *Keski-Suomi* nro 16, 11.2.1915.
- 13 Mahdollisesti ilmoitus on julkaistu muussa lehdessä tai kyse on ollut jostain muusta muistokirjoituksesta, sillä ainakaan *Kotimaa*-lehdessä ei julkaistu parin kuukauden sisällä Räsäsen kuolemasta hänen kuolinilmoitustaan, mutta kuitenkin pian hänen kuolemansa jälkeen tiedonanto asiasta. *Kotimaa*-lehdet maaliskuu–toukokuu 1925.
- 14 Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kirkollisen kansanperinteen arkisto (KKA), Kirkollisen kansanperinteen yleiskysely (kysely nro 1), Kivijärvi, 1975; *Kertomus Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistystenliiton toiminnasta v. 1919*. Jyväskylä 1920, 5.

- 15 Esim. *Kertomus Keski-Suomen hevosjalostusliiton toiminnasta v. 1920*. Jyväskylä 1921; Kansallisarkisto Jyväskylä, Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton arkisto, toimintakertomus 1934; Korpela, Mikko 2012. *Hevosia hyviä, rahoja kuin jyviä. Hevoshistoriaa Keski-Suomesta*. [Jyväskylä:] Keski-Suomen Hevosjalostusliitto, 282.
- 16 *Keski-Suomi* nro 16, 11.2.1915; Kansallisarkisto Jyväskylä, Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton arkisto, *Luettelo v. 1913 kantakirjaan hyväksytyistä tammoista Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton alueella N:ot 642–718*. Jyväskylä 1913, 20, *Luettelo v. 1914 kantakirjaan hyväksytyistä tammoista Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton alueella N:ot 719–815*. Jyväskylä 1914, 32.
- 17 *Keski-Suomi* nro 16, 11.2.1915; Kansallisarkisto Jyväskylä, Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton arkisto, *Kantakirja suomenrotuisista hevosista III nid. Vuosina 1914–1916 kantakirjaan merkityt oriit*. Toimittanut Axel Alftan. Helsinki 1917, 86, *Luettelo kantakirjaan hyväksytyistä tammoista Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton alueella vuonna 1909. N:ot 216–430*. Jyväskylä 1909, 53; sukuposti.net: kantakirjatiedot.
- 18 *Keski-Suomi* nro 16, 11.2.1915; Kansallisarkisto Jyväskylä, Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton arkisto, *Kantakirja suomenrotuisista hevosista III nid. Vuosina 1914–1916 kantakirjaan merkityt oriit*. Toimittanut Axel Alftan. Helsinki 1917, 85–86
- 19 Virallisesti ravikilpailuista alettiin puhua vasta 1890-luvulla, ja sitä ennen niitä kutsuttiin yleisesti kilpa-ajoiksi. Vettenniemi, Erkki 2008. *Suomalaisen urheilun synty. Ravisportti 1800-luvulla ja sen vaikutus ihmiskilpailuihin*. Historiallisia Tutkimuksia 237. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 12.
- 20 Esim. Nuutinen, Kalle 1949. *Hevoskasvatuksesta Pohjois-Savossa*. Kuopio, 21. Keski-Suomesta ks. esim. Kivijärven maamiesseuran kilpa-ajoissa. *Sisä-Suomi* nro 46, 24.2.1929; Karstulan kilpa-ajoihin. *Keski-Suomen Sanomat* nro 6, 16.1.1912.
- 21 Huovinen 2010, 158–159; Roiko-Jokela 1994, 158–159.
- 22 Tammakantakirja- ja varsanäyttelyitä. *Keski-Suomi* nro 45, 20.4.1916.
- 23 Jämsäläiset hevoset kunnostautuneet Jyväskylässä. *Vanha Jämsä* nro 39, 1.10.1927; Jyväskylän ravikilpailut. *Länsi-Savo* nro 112, 27.9.1927.
- 24 Myös yhdysvaltalaisessa historiantutkimuksessa 1800-luvun puolivälin raviurheilua on pidetty maan ensimmäisenä varsinaisena modernina urheilumuotona. Sironen, Esa 1995. *Urheilun eläimellisestä esihistoriasta. Keski-suomalainen* 14.5.1995; Vettenniemi 2008, 12–16, 21, 39, 78, 119–160, 209–214.
- 25 Kruununoreista hevosjalostuksessa ks. tarkemmin Toivio, Hilja 2007. *Suomalaisen hevosrodun parhaaksi. Ruununorijärjestelmä Suomessa 1869–1893*. Pieniä vihkosia 5. Loimaa: Maatalousmuseo Sarka.

- 26 Kattilakoski, Simo 1980. *Ravikilpailutoiminta Suomessa vuoteen 1919*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston historian laitos, 1; Markkanen, Erkki & Nygård, Toivo 1989. *Luistinradalta liikuntahalliin. Jyväskylän liikuntatoimen historiaa 1925–1988*. Toimittanut Pekka Kärkkäinen. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 68. Toinen painos. Jyväskylä: Jyväskylän kaupungin painatuskeskus, 20, 116. Vastaavasti esimerkiksi Uudenkaupungin Hevosystäväseura perustettiin 1886. Karttunen, Tauno, *Uudenkaupungin hevosystävä-seura 1886–1921: Vakka-Suomen Hippos 1921–1946: 60 vuotta hevoskasvatustyötä Vakka-Suomessa*. [Vakka-Suomen Hippos] 1946. Hevoskasvatusyhdistys Savon Hippos perustettiin 1898 Kuopiossa. Nuutinen 1949.
- 27 Korpela 2012, 11. Ks. myös Kattilakoski 1980.
- 28 Vettenniemi, Erkki 2006. *Joutavan juoksun jäljillä. Kestävyysjuoksun varhaisvaiheet Suomessa*. Historiallisia Tutkimuksia 226. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 52; Vettenniemi 2008, 11.
- 29 25-vuotta hevosjalostustyötä Keski-Suomessa. *Ravilehti* nro 15–16, 1.10.1925; Korpela 2012, 16–17.
- 30 Kattilakoski 1980, 92, 108.
- 31 25-vuotta hevosjalostustyötä Keski-Suomessa. *Ravilehti* nro 15–16, 1.10.1925.
- 32 SUKU; Kotilainen 2008, 244–245.
- 33 Hevospäivät Viitasaarella. *Suomen Urheilulehti* nro 5, 1.6.1906, 366.
- 34 Heikin nuorimman tyttären Ellin ja hänen puolisonsa Pekka Kotilaisen perheen hevonen oli sittemmin Tahdin-Anto, Heikin kasvattama Simon-Tahdin jälkeläinen. Tahdin-Anto osallistui 1930-luvulla myös kilpa-ajoihin. Kansallisarkisto Jyväskylä, Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton arkisto, *Kantakirja suomenrotuisista hevosista V nide. Vuosina 1918 ja 1919 kantakirjaan merkityt oriit*. Toimittanut Arvid Nordenstrenng. Helsinki 1920, 13–14.
- 35 Ks. myös *Keski-Suomi* nro 107, 25.7.1911.
- 36 Kansallisarkisto Jyväskylä, Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton arkisto, *Luettelo oriista, jotka vuosina 1907 ja 1908 ovat joko ehdollisesti tai ilman ehtoja hyväksytyt kantakirjaan suomenrotuisista oriista*. Toimittanut Axel Alftan. Maanviljelyshallituksen tiedonantoja LXVI v. 1909. Helsinki 1909; Sukuposti.net.
- 37 *Ravilehti* nro 1, 1.1.1928, 6.
- 38 Sukuposti.net.
- 39 Porthán, L. 1908. Orikantakirjanäyttely Jyväskylässä. *Suomen Urheilulehti* nro 7, 1.9.1908, 484–485; *Ravilehti* nro 1, 1.1.1928, 5.
- 40 Porthán 1908, 485; Kansallisarkisto Jyväskylä, Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton arkisto, *Luettelo oriista, jotka vuosina 1907 ja 1908 ovat joko ehdollisesti tai ilman ehtoja hyväksytyt kantakirjaan suomenrotuisista oriista*.

- Toimittanut Axel Alftan. Maanviljelyshallituksen tiedonantoja LXVI v. 1909. Helsinki 1909.
- 41 Porthán 1908, 485.
 - 42 Kantakirjatietojen mukaan osto tapahtui vuonna 1914. Sukuposti.net.
 - 43 *Ravilehti* nro 1, 1.1.1928, 5.
 - 44 *Ravilehti* nro 1, 1.1.1928, 5.
 - 45 Kansallisarkisto Jyväskylä, Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton arkisto, *Luettelo v. 1914 kantakirjaan hyväksytyistä tammoista Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton alueella N:ot 719–815*. Jyväskylä 1914, 20–21, 77.
 - 46 Tamman nimi oli melkoinen sattuma, sillä Heikki Holmilla oli myös vuonna 1899 syntynyt tytär nimeltään Elsa. SUKU. Ks. myös Kotilainen 2008.
 - 47 Hevosnäyttelyt. *Keski-Suomen Sanomat* nro 69, 13.6.1912; Kansallisarkisto Jyväskylä, Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton arkisto, *Luettelo kantakirjaan hyväksytyistä tammoista Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton alueella vuonna 1912 N:ot 580–641*. Jyväskylä: Gummerus 1912, 18–19.
 - 48 SUKU.
 - 49 Sukuposti.net.
 - 50 Perhon hevosystävain toimeenpanemista kilpa-ajoista. *Kokkola* 10.1.1911, nro 3.
 - 51 Kivijärven oriyhdistyksen. *Keski-Suomen Sanomat* nro 6, 16.1.1912.
 - 52 Esim. verotuslautakunnassa: *Keski-Suomi* nro 130, 29.12.1917, ja viljamakasii-nin "mittarina": *Mikkelin Sanomat* nro 4, 11.1.1906.
 - 53 Lehtitieto tarkoittanee mahdollisesti maanviljelijä Alfred Seppästä (Kinnunen), joka hoidossa kruununori Ilonenpoika oli vuosina 1906–1908 Kivijärvellä Sep-pälän tilalla. Sukuposti.net.
 - 54 Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton vuosikertomuksesta. *Keski-Suomen Sanomat* nro 46, 18.4.1912.
 - 55 SUKU.
 - 56 Kulha, Keijo K., Vesterinen, Vihtori. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 6.10.2018), URN:NBN:fi-fe20051410; Vesterinen, Justiina (toim.) 1994. *Vesteristen sukukirja 1994*. Julkaisuja nro 7. Helsinki: Vesteristen sukuseura. Ks. myös Kotilainen, Sofia 2013. From religious instruction to school education: elementary education and the significance of ambulatory schools in rural Finland at the end of the 19th century. Buchardt, Mette, Markkola, Pirjo & Valtonen, Heli (eds.), *Education, state and citizenship*. NordWel Studies in Historical Welfare State Research 4. Helsinki: The Nordic Centre of Excellence NordWel.

- 57 *Keski-Suomi* nro 68, 11.6.1904.
- 58 Kilpa-ajaja. *Suomalainen* nro 3, 11.1.1915.
- 59 Kilpa-ajot ja hihtokilpailu[sic]. *Keski-Suomen Sanomat* nro 4, 12.1.1911.
- 60 *Keski-Suomen Sanomat* nro 48, 29.4.1911.
- 61 Kilpa-ajot Kannonkoskella. *Saarijärven Paavo* 15.2.1927, nro 19.
- 62 Kivijärven maamiesseuran kilpa-ajoissa. *Sisä-Suomi* nro 46, 24.2.1929.
- 63 Hiukan selontekoa vuoden 1918 orinäyttelyistä, kantakirjaan hyväksytyistä oriista ja niiden sukuperistä. III. *Maatalouden hevoshitoletti* nro 1, 1.1.1919, 7; Kansallisarkisto Jyväskylä, Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton arkisto, *Luettelo kantakirjaan hyväksytyistä tammoista Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton alueella vuonna 1909. N:ot 216–430.* Jyväskylä 1909, 53.
- 64 Kansallisarkisto Jyväskylä, Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton arkisto, *Luettelo kantakirjaan hyväksytyistä tammoista Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton alueella vuonna 1909. N:ot 216–430.* Jyväskylä 1909, 54.
- 65 Kivijärven Leppälän kilpa-ajot. *Sisä-Suomi* nro 43, 21.2.1925.
- 66 Kivijärven Puralan hevosystävään. *Saarijärven Paavo* nro 5, 12.1.1924; Aaro Jaskari: www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910597.aspx, viitattu 6.10.2018.
- 67 Talviurheilupäivät Kivijärvellä. *Keskisuomalainen* nro 57, 10.3.1925.
- 68 Kotilainen 2001, 135.
- 69 *Suomen hevostmiehiä. Tietoja henkilöistä, jotka hevosten kasvattajina, raviurheilijoina tai muulla toiminnallaan ovat osallisina Suomen hevosen kehittämisessä ja jalostamisessa.* Kuopio 1959, 60, 253.
- 70 Kansallisarkisto Jyväskylä, Keski-Suomen Hevosjalostusyhdistysten Liiton arkisto, Hevoskilpailujen osallistujaluettelot 1930-luvulla.